

У К Р А Ї Н Я - П О Л Ь Щ А

Саме тому Т. Падура, навіть зі своєю псевдоісторичною фантастикою, романтизмом та українським мрійництвом, залишається великим лірником, який хотів достукатись своїм співочим словом до сердець передусім українського громадянства, щоб разом із польським народом позбутись ярма царизму й будувати нові автономні храми – польський і український.

За оцінкою Б. Дідицького, Т. Падура в частині українських «думок» виявив добрий поетичний хист. І. Франко, акцентуючи намір поета «вхопити сими складаннями за душу українського селянина-кріпака та повернути його до почуття солідарності зі шляхтичем на ґрунті спільної туги за минувшиною», назагал відмовляв йому в поетичному таланті та достатньому для поетичної творчості знанні української мови. Разом з тим, відзначимо, що ще перед Т. Шевченком Т. Падура наближав віршові розміри до народних і, як відзначив сучасний автор В. Мельник, «Томаш Падура не належав до поетів першого ряду ... Але щире вболівання за свободу обох народів дозволило йому залишити свою неповторну сторінку в історії незалежності».

Джерела та література:

1. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник. – Вінниця, 2001. – С. 474-476; 2. Лоза М. Тимко Падура // Свобода. – 1955. – 6 січня. – С. 4; 3. Мельник В. Лях із душею запорізькою // Альманах «Подільські джерела». – Вінниця, 2012. – Вип. 3. Річ Посполита: вінницький слід. – С. 114-120; 4. Мицик Ю. «Казка про отамана Єрмака» Тимка Падури // Пам'ять століть. – 2001. – №5. – С. 114-130; 5. Радишевський Р. Томаш Падура – польсько-український поет // Волинь-Житомирщина. – 2012. – Вип. 23. – С. 5-17; 6. Українською музою натхненні. – К., 1971; 7. Українська література у портретах і довідках. Давня література – література ХІХ ст. – К., 2000.

Ірина Хоцянівська

Юліуш Словацький і Україна

Юліуш Словацький належить до тих найвизначніших представників слов'янських літератур, хто мав українські корені й писав про Україну. Він випереджав час в осмисленні непростих стосунків українців та поляків. Можливо, якби прислухалися до голосу поета, польський та український народ могли б уникнути багатьох непорозумінь. У своїх творах Ю. Словацький намагався довести, що має дві батьківщини – Україну та Польщу. Непохитною була його віра у відродження України – краю, який має своє багате культурне обличчя, а, отже, й право на самостійне існування. Дмитро Павличко небезпідставно порівнює його патріотизм із Шевченковим: «Український патріотизм Словацького може бути справедливо порівнюваний хіба що з патріотизмом Шевченка. Йдеться тут не стільки про схожість образів, метафор на тему воскресіння народного духу, а насамперед про релігійне, нездоланне переконання обох поетів у тому, що невмирущість нації походить із її страждань і непокори» [8, 29].

Юліуш Словацький (1809 – 1849) народився у волинському містечку Кременці в родині Евзєбіуша Словацького – професора риторики і польської літератури місцевого ліцею, письменника і перекладача з французької мови, відомого у літературних колах перекладом «Генріади» Вольтера (1803) – і доньки власника маєтків Кременецького ліцею Саломеї Янушевської. Закінчив юридичний факультет Віденського університету (1828). Служив у Варшаві в комісії фінансів.

Поетичний дебют (вірш «Українська дума») митця, що відбувся 1826 р., вказує на зацікавленість юного поета історією України, закоханість у природу і багатий фольклор. Українська історична тема про легендарні походи запорізьких козаків у Туреччину (поема «Змій», 1832), події Коліївщини («Срібний сон Саломеї», 1845) – домінантна у творчому доробку Словацького.

На повну силу поетичний талант поета проявився в 1831 – 1832 роках – часах польського повстання («Ода вольності», «Гімн», «Кулик», «Пісня литовського легіону»). Хворий на сухоти, Ю. Словацький не брав участі в повстанні. 1831 року він виїхав до Англії і на все життя залишився в еміграції.

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

1848 р. смертельно хворий поет приїхав у Познань, щоб приєднатися до повстанців, та після розгрому повстання повернувся до Парижа, де й помер.

Творчість Ю. Словацького близька ідеям діячів польської «великої еміграції», джерелом мотивів, образів, ідей яких була польська й українська народнопоетична поезія. «Совінський видає українські і польські народні пісні з французьким перекладом, в якому вони перетворюються на сентиментальну музику, – пише він матері з Парижа 20 жовтня 1831 р. – Тутешнім жінкам безмірно подобається «Гриць», також пісні про Потоцького, але я вважаю, що Мама їх краще уклала. Якщо маєте якісь думки з музикою гарні, а маловідомі, то пришліть мені» [7, 346].

Знання в галузі українського фольклору Ю. Словацький почерпнув (крім збірок М. Цертелєва і М. Максимовича) з навколишнього життя України та домашнього середовища, зокрема від мами: «Не знаю чому, – пише він матері з Флоренції, – але постійно я думаю про вілію в префекта Яркового, на якій я бував ще дитиною, потім спала мені на думку велика бабунина пекарня і челядь в ній, що колядувала, потім кременецький вертеп, якому, можливо, завдячую своїм шекспірівським запалом» [7, 414].

Влучну характеристику української народної пісні, що базується на кременецьких спостереженнях, вкладає Ю. Словацький в уста названої на честь матері героїні п'єси «Срібний сон Саломеї»; у другому розділі повісті «Король Лядави» (1832) подано своєрідний синтез міркувань Ю. Словацького про народне письменство, яке, «йдучи за духом часу, почало відшукувати ті звуки розпачу і суму, які були колись властивістю пісень українського народу, тих запорізьких козаків, що так прославилися війнами проти турків і воювали часом навіть з Польщею...

Поезія тих народів у нашому письменстві замінює місце пісень трубадурів і труверів, які славились у Франції, і мінезингерів у Німеччині; вони будуть покладені в основу літератури майбутнього» [1, 7].

У дусі українських історичних дум та пісень він трактує руйнування Запорізької Січі як прояв брутальної колоніальної політики царизму щодо України; прославляє мужність козаків при поході в Туреччину на човнах-чайках; непорушною є віра поета в незламність волелюбності українського народу, підкреслена народною сентенцією, що радше Дніпро висохне, ніж українець стане рабом («Пісня повернення» із четвертої пісні поеми «Чайки», «Пісні відпливаючих»).

За спостереженням Є. Рихлика, Україна в творчості Ю. Словацького найчастіше є або синонімом суму і туги, або невіддільною від епітетів «смутна», «невесела», «зажурена», як країна «смутих степів, порожніх полів», де «саме небо смутне, імлисте» [6, 32].

Вважаючи, що життя романтичного поета має бути романтичним, Ю. Словацький часто подорожує. «Я витворив собі тип, подібний до темних героїв повістей Байрона, а тому, плануючи подорожі, я завжди думав про них, як про поетичну пустелю, в яку я сам, як поетична і темна особа, буду кинутий» [7, 402].

Незабутнє враження справила на поета подорож на південь України, здійснена з його знайомим Зеноном Міхальським улітку 1827 р. до місць, пов'язаних з історичними подіями періоду Коліївщини і дій Барської конфедерації, – Тульчина, Софіївки (Умань), Одеси. У Тульчині «сад і палац захопили мене, – зазначає в «Щоденнику» поет. – Ми довго ходили по парку, аж доки не дочекалися місяця. Ще довго, стоячи на подвір'ї палацу, ми дивилися на цей великий будинок, на який місяць посилав свої ясні промені і, бачачи його спорожнілим і тихим, уявляли собі, що над ним висить прокляття Бога за зраду батьківщини, й мимоволі упадала на думку народна дума, в якій проклинають Потоцького» [3, 62]. Ця подорож дала Ю. Словацькому матеріал для поеми «Беньовський», драми «Срібний сон Саломеї» та ін.

Сталося так, що майже половину життя (з березня 1831 р. до смерті – 3 квітня 1849 р.) Ю. Словацький провів у подорожах (Німеччина, Лондон, Париж, Швейцарія, Італія, Близький Схід). Та сподівання повернутися до Кременця, зустрітися з матір'ю не полишало його ніколи. «Майже два місяці я в Парижі і не отримую від Вас жодного листа, – пише матері 20 жовтня 1831 р. – В такі часи (час Листопадового повстання. – Авт.) можете собі уявити, який неспокій мене мучить стосовно Вас. До того ще здоров'я Мама з наближенням зими... Все це, все дуже мене лякає, – а я так далеко, – і не можу, як колись, полетіти до

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

Кременця, вночі відкрити Вашу хвіртку, збудити Дідуня, на якусь мить побути злодієм, що вкрадається у дім, а вранці бути прийнятим Маминими сльозами. Що б я дав за таку мить! Здається мені, що бачу і ту Замкову Гору, освітлену місяцем, і чую мій поштовий дзвоник. А ми мали колись побачитися щасливими – і все це могло би бути...» [7, 344].

Живучи в Женеві, серед чудової швейцарської природи поет не перестає тужити за рідними місцями, де «квасоля наша сто раз краща, бо росте на вищих тиках і цвіте червоно» [7, 394].

Туга за батьківщиною така велика, що інколи він фізично чує її присутність, в напруженій уяві бачить «Кременець, килимки, що розквітають під маминими руками», і впродовж багатьох годин перебуває з рідними – в уяві. Та в житті все «не таке гарне, як це було в уяві, – й згодом залишаються в пам'яті два образи – один такий, який повинен бути сприйнятий очима; другий привабливіший, раніше створений уявою. Колись утвориться третій, найкращий, з уяви і сонного пригадування, та поєднає в собі все найкраще з цих трьох образів. Не розумію, як Байрон міг писати на місці» [7, 412].

Фантазія Ю. Словацького – невгамовно-безмежна, його віршові форми – філігранно відшліфовані, його мова – дивовижно гнучка і барвіста; його різносторонній художній доробок, зважаючи на короткий вік у трагічній самотності – подиву гідний. «Він то заводить нас на сліпучо-білі верховини Альп, де розквітає голубино-чисте кохання двох невинних істот (поема «В Швейцарії»); то вражає суворо-простою розповіддю араба, в якого чума відібрала по черзі всіх дітей і дружину («Батько зачумлених»); то вводить в атмосферу палких пристрастей і нещадних ревнощів («Мазепа»), то переселяє в країну неймовірної фантастики і страшних злочинів («Баладина», «Лілля Венеда»); то мчить з нами при димному світлі факелів збирати поляків на всенародне повстання («Кулик»); то поринає в найглибші роздуми про долю народу й народів (вірші «Гробниця Агамемнона», «Рим», «Гімн», «Богородице діво», «На вершині піраміди»)» [5, 444] – в усі незважаючи на віддаленість в просторі і часі від України, навіть у таку поему, як «У Швейцарії», матеріалом для якої стала екскурсія в гори й романтичне його кохання до Марії Водзінської, Ю. Словацький вплітає кременецькі мотиви: околиці, життя, побут, що нагадують типи волинянок з околиць Кременця, вишневі сади, співи солов'їв та інші елементи кременецького пейзажу.

Вірний своєму творчому методу, Ю. Словацький створює образи шляхом синтезу різноманітного матеріалу, здобутого як безпосереднім життєвим досвідом, так і читанням літературних творів, ставлення до яких висловив сам Ю. Словацький у передмові до третього тому своїх творів: «Данте писав про пекло, Вольтер погоджувався з добою матеріалізму, Байрон, що в розпачі засумнівався у майбутньому, розпочав ХІХ ст.; ті троє представляли епохи, в які жили, дух віків викарбовано на їхньому світосприйманні (...) Понад всіма піднісся Шекспір, бо він не власне серце, не свої думки, а серця і думки людські, незалежно від пересудів епохи, малював і створював силою, до Божої подібної. На нижчому щаблі стоять поети лише обмежені вітчизняними рамками, як Гете, Кальдерон, Вальтер Скотт, стоять однак високо і міцно, бо їх основою є народи» [9, 187].

Отже, Юліуш Словацький належить до тих українських митців, які у надбаннях польського романтизму віднаходили суголосні елементи: визвольний пафос, тематику, героїчні образи, орієнтацію на національну історію, на осучаснення сфери поетичної теорії та практики, на використання української мови в серйозних, історичних жанрах.

Джерела та література:

1. Білоцерківський В. Король Лядови / В. Білоцерківський; [переклад з французької]. – Рукопис з особистого архіву автора.
2. Вервес Г. Юліуш Словацький і Україна: літ.-критич. нарис / Г. Вервес. – К.: Рад. письменник, 1959.
3. Повернення в минуле . Фрагменти щоденника Юліуша Словацького 1817 – 1832, 1836 – 1837 рр. / Упор. і автор передмови Сеніна Т.; перекладачі Охотська Л., Шульган А., Гаськевич О., Перескокова Н.; редактор Зуб О. – Тернопіль: Терно-граф, 2014.
4. Радишевський Р. П. Юліуш Словацький: Життя і творчість / Р. П. Радишевський // Класики зарубіжної літератури. – К.: Дніпро, 1985.
5. Рильський М. Полум'яний геній // Рильський М. Статті про літературу. – К., 1980.
6. Рихлик Є. Українські мотиви в поезії Юліуша Словацького / Є. Рихлик. – Ніжин, 1929.

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

7. Словацький Ю. Зібрання творів: У 2 т. / Ю. Словацький; упоряд., вступ. ст., заг. ред. Р. Лубківського. – Львів: Світ, 2011. – Т. 1.: поезії, поеми, листи до матері, маловідомі переклади творів Ю. Словацького. – 2011.
8. Словацький Ю. Срібний міф України: Поезії. Поеми. Драми / Серія «Ad Fontes – До джерел». – Львів: Світ, 2005.
9. Хоцянівська І.В. Українські мотиви у творчості Юліуша Словацького // Історія української літератури (20-ті – 40-ві роки XIX століття): Підручник / За ред. проф. Г.Ф. Семенюка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009.

Валерій Рекрут

Поляки у становленні кооперативного руху на Поділлі (друга половина XIX – початок XX ст.)

Час від часу в історії світової цивілізації відбуваються події, які вносять революційні зміни в систему соціально-економічного, культурно-освітнього та духовного життя громадян. Таким витвором людського розуму стала ідея спільного господарювання та справедливого розподілу результатів праці, опираючись на демократичні принципи управління і контролю. Цей глибоко змістовний всенаціональний філософський винахід отримав ємку назву – «кооперація», що з латинської перекладається як «співробітництво» між людьми, установами й організаціями.

За формами і напрямками діяльності кооперативні об'єднання можуть утворюватися в різних сферах, включаючи в себе економічні, соціальні та духовні сектори людського життя. Враховуючи найбільш важливі напрямки життєдіяльності громадян, в сучасному середовищі прижилися і набули потужного розвитку три основних види кооперації: споживча, кредитна та сільськогосподарська, що утворювали ефективний симбіоз «трьох сестер».

Ініціатором утворення першого споживчого кооперативу в Україні виступила харківська громада на чолі з професорами і викладачами Харківського імператорського університету, які 6 жовтня 1866 р. затвердили статут товариства. Однак внаслідок відсутності належного досвіду ведення торгівлі, суперечок і надмірної «любви до дивідендів» окремих членів майно кооперативу на вимогу підступних кредиторів у 1872 р. було продане «з молотка». Однак Харківське товариство увійшло в історію й отримало статус піонера споживчої кооперації України [1, с. 51].

Оглядаючи стан суспільних відносин на Поділлі, варто зазначити, що на Поділлі також знайшлися ентузіасти, які взялися реалізувати ідею кооперативного співробітництва. Ними стали міщани (переважно євреї) м. Балти (нині Одеська обл.), які у 1869 р. відкрили споживче товариство «Вигода». Однак його доля не відрізнялася від участі харківчан. Балтські кооператори, потрапивши в залежність від приватних кредиторів, допустили подібні помилки і швидко згорнули свою діяльність, не залишивши за собою нічого, крім згадки [2, с. 49].

Водночас у сфері аграрного виробництва знайшли певне поширення обслуговуючі кооперативи, ініціаторами яких виступило Подільське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (ПТСГ). Ідея створення вищезазваного об'єднання належала заможним полякам-поміщикам із Вінницького, Літинського, Проскурівського та ін. повітів, які в 1896 р. порушили клопотання перед Міністерством землеробства Російської імперії про дозвіл на скликання з'їзду подільських землевласників. Влада погодилася з ініціаторами й санкціонувала проведення відповідного зібрання, яке відбулося 28-31 серпня того ж року у Проскуріві. В роботі з'їзду брала участь 106 делегатів, з яких поляки-землевласники склали понад 80 %. Місцем осередку правління ПТСГ обрали м. Вінницю, де, власне, починаючи з 1898 р., розпочалася його продуктивна діяльність [3, с. 13]. Зрозуміло, що перші керівні посади займали виключно росіяни, але згодом ключову роль у діяльності товариства відігравали найбільш авторитетні господарські й громадські діячі-поляки: О. Тишкевич, А. Урбанський, Т. Грохольський, З. Грохольський, Е. Бонецький, л. Маньківський Ф. Любанський В. Зелінський, О. Руссановський, В. Вішневський та ін. [3, с. 19-20].

Слід зазначити, що створення кооперативних установ та організацій в сфері